

מה עשויה ללמדנו ההיפוטוריה על אפשרויות המסע
בהרי מרכזה-הארץ?

סאיל אלחנן אורן

במערכות-שדה, כגון דוד במערכת חילם — שמ"ב י', טו—
(יט).

למצרים היתה זאת תקופת התאוששות. שישק נמנה על
מצביאי-השכירים הלוביים, שכוחם עלה במצרים התחתונה
כשרפו ידי השושלת ה-כ"ב, והממלכה נתפצלה לממלכת
נוא-אמון (העליונה) וצען (התחתונה). לאחר שכל מצרים
היתה כפופה לשלטון, חיזק את הצבא — שבוסס על
שכירים רגליים, בעיקרם לוביים וגוביים (סודאנים) ועל
חיל-רכב (דה"ב י"ב, ג, מדבר בהגזמה על 1200 מרכבות,
ומזכיר שהצבא מנה „לוביים, סכיים וכושים“)¹.

לאחר שביסס את שלטונו במצרים וחיזק את צבאו, ולאחר
שראה בהחלשת ישראל, בעקבות הפירוד שירבעם בן-חסותו
מילא בו תפקיד מרכזי, יצא שישק למסעו ארצה בשנת 925
לפנה"ס בקירוב — השנה החמישית לאחר פילוג הממלכה.

קו המסע של שישק

המקרא מזכיר את המסע אך בקצרה (מ"א י"ד, כה — כח;
דה"ב י"ב, ב — יב). עיקרם של הדברים: שישק עלה בצבא
כבד, ובתוכו חיל-מרכבות גדול, אך בעלותו למבואות ירושלים
מנע רחבעם מלך יהודה את חורבן העיר, בשלמו לשישק
כופר כבד: „ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית
המלך ואת הכל לקח ויקח את מגני הזהב אשר עשה שלמה“
(דה"ב י"ב, ט).

ההיקף המלא של המסע ושל החורבן שזרע, עולה מתבליט
הכיבושים של שישק, שנמצא במקדש אמון בכרנך²; והמחקר
הארכיאולוגי מסייע בגילוי עקבות החורבן בכמה מהערים
הנזכרות ברשימה שעל התבליט. כל עיר מתוארת שם בצירוף
סמלי של חומת-עיר, ובתוכה כתוב שמה בכתב חרטומים
מצרי. הצירוף ניתן על דמות גופו של מלך-העיר; חבל כרוך
על צוארו, והוא משוך בידי דמות-האדירים של אל מצרי.

גירסת ב. מזר

ב. מזר חקר את הרשימה, הצליח לתקן את הפיענוח הראשון
של חלק ניכר משמות הערים, ומצא את העקרון הסיידורי
לפיו ערוכה הרשימה: סדר „כמו שחורש השור“ (בוסטור-
פדון): משמאל לימין, וחוזר מימין לשמאל. כך עלה בידו

שני מאורעות שמו קץ לתקופת הזוהר של ממלכת ישראל
החזקה של דוד ושלמה. הראשון שבהם היה מאורע פנימי:
פילוג הממלכה אחרי מות שלמה; ואילו השני — מסעו של
שישק מלך מצרים. מיסד זה של השושלת ה-כ"ב, ה„לובית“,
עלה על יהודה וישראל המפורדות ועשה שמות בכוחותיהן
הצבאיים, שכבר הוחלשו עקב הפירוד — ובחורבן נרחב
השמיט את הקרקע מתחת לשגשוג הכלכלי, שמקורו בעבודת-
האדמה ובסחר הבין-לאומי של ממלכת שלמה בשנות השלום
הממושך.

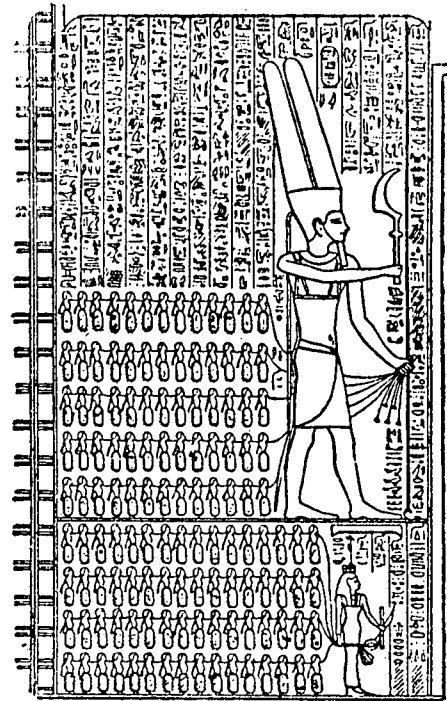
אך לשישק היה חלק חשוב גם בהתרחשות המאורע הראשון.
ידו היתה בהחלשת הממלכה מבפנים, זמן רב בטרם אגר
כוח וראה את השעה כשרה למסעו. ירבעם „גבור החיל“
מאפרים, אשר שלמה הפקידו על כל „סכל בית יוסף“ (מ"א
י"א, כח), מצא מפלט מפני שלמה בחצרו של שישק מלך
מצרים (שם שם, מ), זמן קצר לאחר עליית זה האחרון
למלוכה. הדד האדומי — שברח מצרימה עוד בימי דוד, בעת
שיואב כבש את ארץ-אדום (שם שם, יז) — מצא אף הוא
מקלט בחצר פרעה, קודמו של שישק, והוא שב לארצו כבר
בראשית מלכות שלמה, לאחר מות דוד ויואב (מ"א י"א,
כא-כח).

המחקר ההיסטורי מראה ששישק עלה למלכות, כראשון
בשושלת הלובית, בשנה ה-25 בקירוב למלכות שלמה (בקי-
רוב 940 לפנה"ס). מיד סטה ממדיניותה של השושלת הקודמת;
פרעה סיאמון, מהאחרונים בה, בא בברית עם שלמה בכך
שנתן לו את בתו (או אחת מנערות חצרו) לאשה, ואת גזר
נתן לה כמתנת שילוחין (מ"א ט', טז), וכן שיתף פעולה עם
שלמה בסחר המרכבות והסוסים. לעומת מדיניות-שלום זאת,
החל שישק בהכנות לפעולה נגד הממלכה הישראלית.

בישראל — שיבש הפילוג את הכוח הצבאי שהוקם בימי
שלמה, שהיה מושתת על:

• חיל רכב, החונה ב„ערי-רכב“, שעל נתיבי הסחר והתנועה
הבין-לאומיים.

• חיל רגלים, שכלל גרעין-קבע סדיר (עיקרו שכירים —
„הכרתי והפלתי“, וכן חיל-משמר של „גבורי ישראל“, מנאמני
בית המלך), וארגון מיליציוני לגיוס העם, (יש להניח שצבא-
העם גויס בעיקר להגנת הערים הבצורות, אך גם לשילוב

האיסטלה של שישק

לשחזר את קו המסע³. אף כי לא כל הקשיים בפענוח הרשימה יושבו, נקבל כאן לצורך הדיון את עיקרי גירסתו, אשר לפיה נערך המסע בשני כוחות, הפועלים בצירים נפרדים (ראה מפה 1):

מסע הכוח העיקרי למרכז הארץ

הכוח עלה לעזה, המשיך לגזר — העיר הישראלית הראשונה (מסתבר שמסעו בפלשת לא נתקל בהתנגדות — ערי פלשת לא היו כבושות בידי ישראל, אלא וסאליות-כפופות למצרים), פנה מאילון והגיע במעלה בית-חורון עד גבעון. מסתבר שכאן, בקרבו לירושלים, פדה רחבעם את יהודה בכופר הכבד. מגבעון המשיך דרך צמריים לעמק סוכות, שהיה מרכז ממלכת ישראל, לאחר שירבעם קבע את מושבו בפנואל (מ"א י"ב, כה)⁴. מכאן עלה צפונה בעמק הירדן, פנה מעמק בית-שאן לעמק יזרעאל עד מגידו, סב בבקעת עירון לעמק החוף — וחזר דרומה, לאורך „דרך-הים“.

מסע הכוח המשני לדרום-יהודה ולנגב

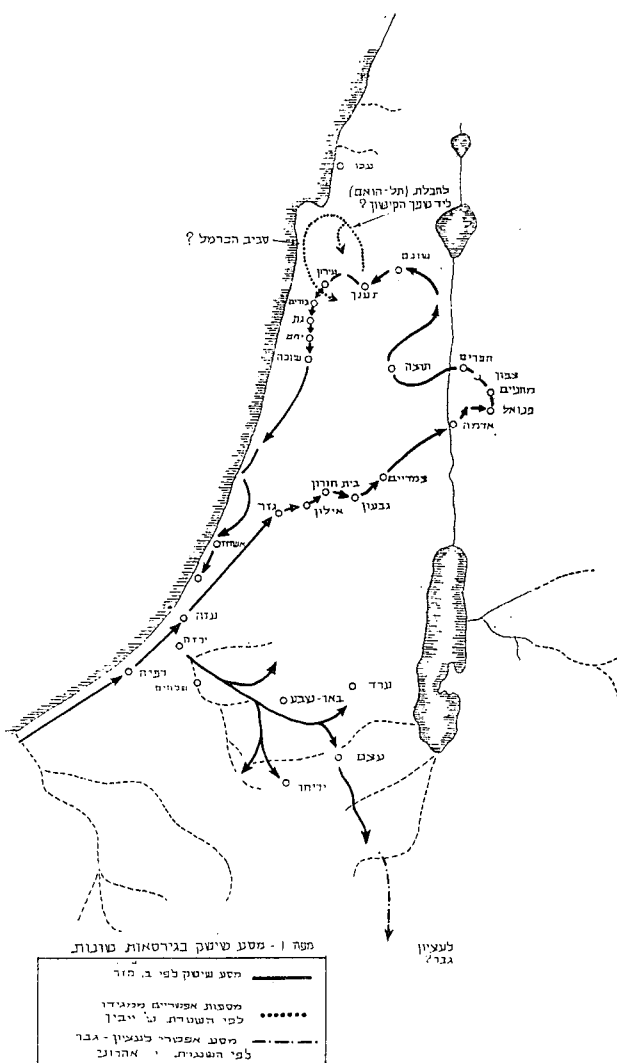
כוחות משניים פשטו מעזה מזרחה — לדרום-יהודה עד ערד, ולצפון הנגב ומרכוז.

גירסת י. אהרונ

בספרו „א"י בתקופת המקרא“⁵ הולך י. א. בעקבות ב. מזר, אולם מתאר מסע מגבעון צפונה על גב-ההר לבית-אל, שכם ותרצה, וכמו כן מציע לזהות את אחד משמות הישובים בנגב המופיעים בתבליט כעציון-גבר — ומסיק שהמסע הגיע עד שם; מה עוד, שנ. גליק מצא סימנים לחורבן העיר בתקופה זאת.⁶

השערת ש. ייבין

ש. י. שחקר את כתיב השמות שברשימה, מעלה ספקות באשר לדיוק היהוי בכמה מהשמות שבין מגידו לעירון, ומציע שתי השערות⁷: אחת, שלאחר כיבוש מגידו נערך מסע-הרס במעלה עמק יזרעאל צפון-מערבה, עד לחבלת (תל אבו

הואם?) הסמוכה לשפך הקישון; והשניה — ייתכן שמשפך הקישון המשיך שישק והקיף את הכרמל, בהרסו את ישובי החוף, עד שחזר אל המוצא הדרום-מערבי של בקעת עירון — ומשם המשיך דרומה.

הממצא הארכיאולוגי

חקירות ארכיאולוגיות אמתו עקבות הרס בחלק מן הערים שבקו המסע, בתקופה המתאימה. נראה שעמק סוכות חרב עד כדי כך, שלא שב עוד לקדמותו. בחלק מהערים, כגון גבעון, לא נגלו עקבות חורבן.

מנתיב רמסע - לחקר מגמותיו

מסעו של שישק לא נועד לכבוש את הארץ. ובכן — מה היתה מגמתו? יש טוענים שכונתו היתה לערוך מסע שוד והרס נגד ישראל, כדי לאבטח את שליטתו לאורך דרך-הים. אך אין הסבר כזה מסביר דיו את מסעו של הכוח המשני מעזה מזרחה, ואינו משיב על השאלה: מדוע פנה דוקא נגד ירבעם, בן-חסותו לשעבר.

גורמים כלכליים וצבאיים

התמונה תתבהר יותר, אם נאיר כמה גורמים מיוחדים במציאות הכלכלית והצבאית של התקופה. סוד גאותה הכלכלית של הממלכה המאוחדת היה בהתקשרות עם הפניקים, ובהשתלטות על דרכי הסחר הבינ-לאומי: ארץ-ישראל היתה לגשר בין הים-

מתוך שיתוף-פעולה בין שישק והדד האדומי (או יורשו). משניתק שישק את הדרכים דרומה במסע לערד, ובמסע המקביל דרומה משם, ודאי היה לאל ידו של הדד האדומי לחסל בעצמו את האחזיה הישראלית בחוף אילת; מה עוד שממילא נתרופפה ודאי שליטת יהודה בנגב כבר לאחר הפילוג — ואילו עתה כפת שישק את ידיה כליל באימו הישיר של הכוח המצרי העיקרי על מרכז הממלכה.

ש. ייבין דן בהרחבה במגמות הסחר הימי של ממלכות ישראל ויהודה, והאיר את הנזק שגרם השיתוף הישראלי-פניקי לסחר המצרי ואת השיקולים הכלכליים שיכלו להדריך את שישק לחיסול בן-תחרותו הכלכלי. לכך די היה בניתוק המוצא

עמק סוכות

ליס-סוף, בניתוק דרכי-המסחר של ישראל-צור; אך ייתכן שלהשלמת התורבן נדרש גם ניתוק המוצא של יהודה וישראל ליס-התיכון. הניתוק בדרום, של הנתיבים המוליכים לעבר יס-סוף, הושג במסעו של הכוח המשני, ואם נקבל את השערת ש. ייבין על המסע אל שפך הקישון, יתוּסף לכך גם ניתוק בצפון; והרי גם המוצא הימי בשפך הירקון נסתם, כשנהרס הישוב בתל-קסילה (לדעת ב. מזר, מצביע הממצא הארכי-אולוגי על חורבנו באותו זמן).

אך מדוע יצא שישק לפגוע בממלכת בן-חסותו ירבעם? במקורות אין תשובה חד-משמעית. מכל מקום, נראה כי ישראל לא פדתה עצמה בכופר, שישק המשיך במסע ההשמה דרכה — ומסתבר כי נתקל בהתנגדות, שגררה אחריה — הרס הערים שבדרכו (לעומת זאת, לא נהרסה גבעון). אך נראה מן הרשימה שהמרכוזים ההרריים לא הותקפו. האם לא ראה שישק צורך בכך? או האם היוו בעיניו „אגוז קשה“ מדי?

סיכום אסטרטגי

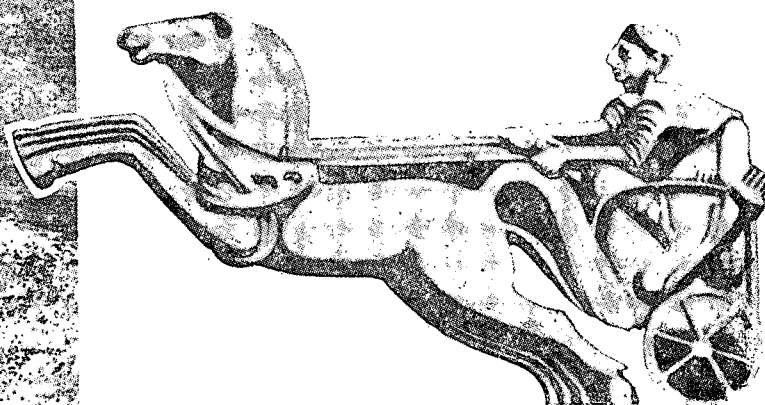
ליומדי אסטרטגיה ימצאו עניין בכך, כיצד הגשים שישק במסעו את רוב כללי „האסטרטגיה של הגישה העקיפה“, לפי ניסוחו

התיכון ויס-סוף בשביל הסחר הימי הפניקי-ישראלי, והשליטה הבלתי מעורערת בארץ-ישראל משתי גדות-הירדן ובארם השאירה בידי הממלכה גם את כל אורחות-הסחר היבשתיים מדרום-ערב לקדמת-אסיה. יש להניח שכבר הפילוג והמלחמה בין שתי הממלכות המפולגות פגעו בסחר זה, וגרמו להחלשה כלכלית עוד בטרם יצא שישק למסעו.

הגאות הכלכלית בממלכה המאוחדת נשענה על כמה גורמי-כוח צבאיים:

• צבא הממלכה, ובעיקר חיל-הרכב הגדול, חלש על דרכי הסחר הבין-לאומי: „דרך-המלך“ שבעבה¹, ו„דרך-הים“ — על שני סעיפיה: הדרך לדמשק וצפונה, והדרך בבקעת-הלבנון לחמת וצפונה משם.

• בזאת קיימה ממלכת ישראל בידיה גם מונופול על הסחר בסוּסִים מארץ קנה (קיליקיה) וגם על הסחר במרכבות ממצרים — אלמנט מכריע של הפוטנציאל הצבאי בזמנו (מ"א י', כט); כך שגם עצמת מצרים היתה מושפעת ממוֹן-נופול ישראלי זה.

• לאורך עמק-הערבה ובבקעת-הלבנון נמצאו מחצבי נחושת וברזל, שחילצו את הממלכה מהזקקות ליבוא מתכות לחימושה (בשטחי א"י ש„מדן ועד באר-שבע“ לא נמצאו מקורות מתכת).

חערבת המסע לאור המגמות

אם נעיין עתה שוב בנתיב מסעו של שישק, נמצא שהוא כוון במישרין לקצץ את שורשי כוחן של שתי הממלכות:

♦ מסע הכוח העיקרי פקד שלוש או ארבע מתוך שש ערי-הרכב של שלמה: גזר, בית-חורון תחתון ומגידו — ואולי גם בעלת². ערי הרכב הנותרות, חצור ותדמור, רחקו מעבר לתחומי המסע. (אבל י. אהרוני גורס שהמסע הדרומי, שהגיע לאילת, פקד את תמר — עין-חוצב בערבה, ואילו מ. גיחון גורס תמר במקום תדמור כאחת מערי הרכב. לפי הנ"ל, חרבה גם עיר הרכב תמר במסע).

♦ המסע הרס את מרכזי הכוח והעושר החקלאי של שתי הממלכות בעמקים (עמק החוף, עמק הירדן, עמק בית-שאן ועמק יזרעאל). המסע של הכוח המשני ניתק לחלוטין את כל הדרכים לערבה ולאדום. אין כל צורך לקבל דוקא את הגירסה של כיבוש עציין-גבר בידי שישק (גירסה המניחה מסע ארוך במדבר צחיה); כי מטרת שישק הושגה מחילא

הנחונים המצויים

מתוך הרשימה עצמה ידוע על המשך המ-
סע מגבעון:

המקום שאחרי גבעון ברשימת ב. מזר הוא
מגדל (מגדר?), שמקומה לא זוהה; המקום
המתואר אחרי צמריים הוא אדמה (אדם-
העיר) שבעמק סוכות. מאיהזכרת ערים
אחרות נראה שלא פנה ב"מסילה" העולה
לארכו של רכס הר אפרים, המאוכלס בצ-
פיפות (אך כאמור, אין בכך ראייה חותכת
כשלעצמה).

ב. מזר ציין שירד מצמריים לעמק סוכות,
מבלי לפרט את הנתיב.

ניתוח

הבדיקה הטופוגרפית מראה, שפרט לשבילי
רועים אין דרכים היורדות מהר אפרים לע-
מק הירדן בכיוון צפון-מזרחי. כן מתעורר
ספק בכך ששישק פנה מגבעון ברכס המר-
כס, כזי, בציר העולה הישר אל בית-אל. זאת
מכמה טעמים:

- הקושי להצביע על נתיב סביר לחיל
שישק מבית-אל צפון-מזרחה לאדם-העיר.
- לפי קו מסעו עד גבעון נראה שמגמתו
הכללית של שישק היתה להימנע מלפעול
בשטח ההררי מדרום לצפון — ולכן נראה
שלא המשיך מגבעון למרכזים הגדולים
שבהר אפרים — שכם ותרצה (כנראה הגיע
אחרי-כן אל תרצה מעמק סוכות).
- אילו ביקש לרדת לעמק הירדן, בדרך
העוברת על פני בית-אל, כי אז ודאי לא
היתה עיר-מקדש מרכזית זאת נעדרת מר-
שימת הכיבושים (ואף אם טושטש שם זה,
היו מופיעים מיד אחרי גבעון שמות-מקו-
מות שבדרך אליה)¹¹.

הצעה

נראה איפוא מקום להציע פתרון, ועיקריו
מובאים להלן (ראה מפה 2):

- מגבעון המשיך שישק הישר מזרחה,
ולא צפונה — במגמה לרדת לאזור יריחו-
הגלגל.
- צבאו נע בנתיב העובר בכיוון הכללי
הבא: הרמה (אר-ראס) — מכמש (מח/מס),
המשיך ב"דרך-עפרה" (הדרך העולה ממכמש
צפון-מזרחה) עד קרבת רימון (רמון) —
ומשם ירד ב"דרך-הגבול" לסביבות יריחו;
או — הגיע ממכמש לשבילים היורדים מ-
אזור דיר-דבואן מזרחה, וירד בהם.
- אזור יריחו-הגלגל שימש בסיס היצר-
נות להמשך המסע לעמק סוכות.
- את מקומה של צמריים יש לבקש לאורך
ציר זה.

של לידל-הארט (לפי פרק כ' בספרו בשם זה). נפרט להלן
אותם "כללים", ואת יישומם עלידי שישק:

1. "התאם את המסרה לאמצעיך" — שישק ערך מסע-פשיטה,
ולא ניסה לנצל הישגו לכיבוש-קבע.
2. "שוה את מסרתך לנגדך תמיד" — קו המסע של שישק
לא סטה לאזורים בלתי-חיוניים בעיניו.
3. "בחר את הקו הצפוי פחות-מכל" ו"נצל את קו ההתנגדות
הפחותה" — לאחר ששישק התקדם לאורך השפלה עד שהגיע
לצפון-מערבה של ממלכת יהודה, פנה לאורך גבול-המדינה
בין שתי המדינות, "דילג" על הרכס ההררי ותקף הישר את
מרכז ממלכת ישראל שבעמק-סוכות.
4. "נקוט קו-פעולה הפותח לפניך יעדים-לברירה" ("הרכב
את האויב על קרני הדילמה") — תוך העליה במעלה בית-
חורון איים בבת אחת על שתי הממלכות.
5. "אל תטיל משקלך למהלומה שעה שיריבך דרוך על
משמרתו" — שישק הכשיר את הקרקע בהכנה דיפלומטית
ממושכת, והמתין עד שפעולתו המכונה הביאה לידי "שיבוש
ארגוני" הצבאי והכלכלי ו"ערעור רוחו" של האויב — היינו,
של הממלכה-המאוחדת החזקה של ישראל, שעוד דור לפני
כן משלה בכיפה, עד כדי כך שפרעה מן השושלת ה"כ"א ראה
צורך לבוא בברית עמה.

החוליה החסרה — הקטע

בין גבעון ואדם-העיר

הבעיה

חוליה מרכזית חסרה בתיאורי המסע: היכן ירד שישק לעמק
הירדן? ראינו, שלפי הגירסה המוצעת נמנע מלעבור בדרך
הרכס המרכזי העולה מירושלים להר אפרים והעדיף לעשות
את מרבית דרכו במישור, פרט למעבר ההר לרוחבו; ולפיכך
עלינו לבדוק איך המשיך מגבעון אל אדם-העיר. יצויין:
שישק עלה להר בנתיב הנוח לו ביותר למעבר חיל-הרכב.
• מבחינת הקרקע — בחר באזור בו המעלה משפלת-החוף
מתון יחסית; ועמד לרשותו מעלה בית-חורון, שהוא דרך-רכס
ולא דרך-גיא; ולכן העדיפוהו המצביאים מהעת העתיקה עד
ימינו. הדוגמה החדשה ביותר — העליה להרי ירושלים
במלחה"ע הראשונה¹⁰.

- מבחינת האויבים — עלה באזור גבול-המדינה בין שתי
הממלכות ובציר המאיים על מרכזי שתיהן.

גורמים הטעונים בדיקה לאור ההצעה

קבלת הצעה זאת מותנית במתן תשובה מספקת לכמה בעיות:

- מהי דרך-התנועה הסבירה לחיל שישק במערכת הדרכים במורדות המזרחיים של הרי יהודה ואפרים.
- היכן יש לחפש את צמריים — בהתחשב עם מקורות נוספים?
- מהו המצב של אזור יריחו בתקופת המסע — שכן העיר והאזור לא נזכרו ברשימת שישק.

דרכים מהרי יהודה ואפרים לעמק-הירדן הגזרה

הגזרה לנתיחת נתחמת מדרום במעלה-אדומים, ומצפון בואדי-פרעא. היורד מאזור תל-פרעא (תרצה המקראית?) לדאמיה (אדם-העיר). אופיני לה המורד התלול לעמק הירדן, המבותר בערוצי ואדיות שזורמים כולם בכיוון כללי מזרחה ודרום-מזרחה.

בדרומה של הגזרה — עד עמק שילה — מתרוממת „במת-הר" גבוהה, בגובה ממוצע 850 מ', עליה שוכנת רמאללה (גובה כ-850 מ'), והיא כוללת את אזור „הר בית-אל" (שמ"ב י"ג, ב). מזהים את בית-אל בכפר ביתין¹² (גובה כ-875 מ'). שיא גובהה של הבמה הוא הר בעל-החצור, המתנשא ל-1016 מ'.

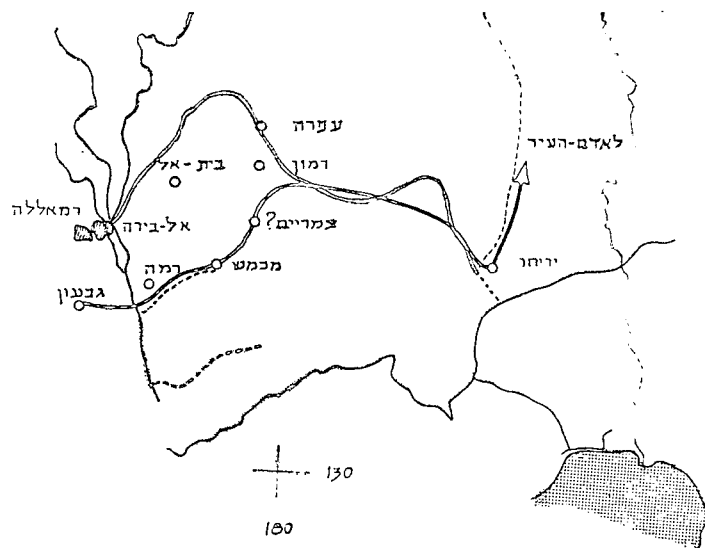
במת-ההר נקטעת ממזרח בבתרי-גאיות, ומזרחה מאלה מצויה „מדרגה" נמוכה יותר בכ-100 מ', הנמשכת מדרום לצפון בגובה ממוצע של 750 מ'. על המדרגה שוכנים הכפרים מח'מס (מכמש) — דיר-דבואן — רמון (רימון) — טייבה (עפרה) — כפר מלך (בית-המלך מתקופת בית שני?). מדרגה זאת, הנמוכה יותר, מבותרת על-ידי ערוציהם העליונים של הוואדיות הניגרים דרום-מזרחה, וממנה משתפלים המורדות התלולים אל עמק הירדן, הקרויים גם „האשדות" (כך י. אהרונ, לפי יהו"ב, ח, ומקורות אחרים).

הדרכים בתקופת המקרא

במפת-דרכים שבספר „א"י בתקופת המקרא" ובגוף הספר מפורטות הדרכים כלהלן:

• הדרך היורדת מירושלים ליריחו קרויה „דרך-הערבה", ושם זה מתחסם גם לדרכים ולשבילים שמצפון לה במקביל, עד השבילים ממכמש ליריחו במורדות ואדי-קלט (נחל כרית)¹³.

• מהשרון עלתה דרך מאפק-אנטיפטריס לגופא ולבית-אל — ומסביבות בית-אל נמשכה מזרחה לעמק-הירדן אל

מפה 2: דרך המסע של שישק לעמק הירדן

עבר נערת ויריחו, היא „דרך-המדבר" שבמקרא (יהו' ח, טו; שופ' כ, מב). דרך זו נזכרת כנראה גם בשם „דרך-הגבול" (שמ"א י"ג, יח); ואם אין כאן שיבוש, נראה שדרך זו עברה בעיקרה בגבול המסורתי שבין בנימין לבית-יוסף (יהו' ט"ז, א-ב, י"ח, יב-יג), שנעשה לאחר מכן קו הגבול בין ממלכות יהודה וישראל. סעיף של דרך זו נזכר כנראה גם בשמ"ב ג', כד¹⁴.

לדברי אהרונ: „במקרא נזכרת גם „דרך-עפרה" (שמ"א יג, יג), שהולכה ממזרח למסילה הראשית, מסביבות מכמש לעפרה ובעל-החצור. אך זו היתה דרך שחשיבותה מקומית בלבד¹⁵.

• צפונה משם לא צוינה דרך — עד לדרך תרצה-אדם היורדת בואדי-פרעא¹⁶.

הדרכים בתקופת הרומאית

ב„גיאוגרפיה היסטורית של א"י" מציין מ. אבי-יונה כביש רומאי שירד מגופא לעפריים ומשם ליריחו¹⁷. לא צוינו דרכים צפונה משם, עד הדרך היורדת משכם בואדי-פרעא.

הדרכים בימינו

„אטלס-ישראל" מראה כביש סוג ב' חדש היורד בנתיב בירה — בעל-החצור — טייבה — ממזרח לרמון, לעמק הירדן. עיון במפה מראה שגם כיום נמשכים דרכים ושבילים באזור „המדרגה", ממח'מס צפונה, ליד דיר-דבואן וממזרח לה, לעבר רמון וטייבה. צפונה משם מצויים רק שבילי רועים מעטים היורדים לעמק הירדן, עד כביש שכס-דאמיה. שבילים

אלה פונים בדרך כלל מהר אפרים בכיוון מזרחי ודרום-מזרחי, ואחדים מהם הוכשרו גם לשימוש צבאי על-ידי התורכים במלחמת-העולם הראשונה.¹⁸

סיכום

ראינו איפוא: הן בעת העתיקה והן בימינו מצוי תואי של דרך היורדת מעפרה (טייבה) ליריחו, הקרויה במקרא „דרך-המדבר“ או „דרך-הגבול“. צפונה משם לא היתה, כנראה, דרך הנוחה למעבר חיל-רכב, פרט לשבילים שהוכשרו בימינו.

ובכן, שישק בגבעון, רוצה לרדת לעמק הירדן ב„דרך ההתנגדות ה-פחותה“, כדי להיערך שם לתקיפת עמק סוכות. באיזו דרך יבחר? שתי דרכים מצויות:

● דרך בית-אל: אם כך, עליו לפנות ברמה (אריאס) צפונה, להמשיך בדרך בית-אל-עפרה או בדרך בית-אל-רימון.

● דרך מכמש: במקרה זה, עליו להמשיך מרמה מזרחה למכמש, ומשם לפנות צפונה אל עבר רימון. משיגים לאזור עפרה-רימון, יימצא על „דרך-הגבול“, ובה יוכל לרדת לעמק הירדן (אגב, גם זאת דרך רכס).

הדרך הראשונה תובעת להבקיע את דרכו צפונה, במעלה הרכס. תוך לחימה בבית-אל, שהיא „מקדש-מלך ו-עיר מלוכה“, וביישובים הרבים של אורך הדרך, בלב הר אפרים.

ואילו הדרך השנייה — היא דרך קצרה, מוגנת מאגפה הצפונית על-ידי הבריגדים שבין במת-ההר ו„המדרגה“, ומאובחת מדרום, כיון שיהודה כבר נכנעה, והמכשול היחידי המצוי בדרך — הוא מעבר מכמש.

וניתן לסכם: אם נבחרה הסברה לפיה העדיף שישק להגיע הישר לעמק סוכות, בלא לחצות את רכס הרי אפרים לארכו, ממילא מסתבר שהיה מעדיף לעקוף את בית-אל — ולהמשיך בדרך הקצרה שבגבול שתי הממלכות, אל עמק הירדן.

מקומה האנ-שרי של צמריים

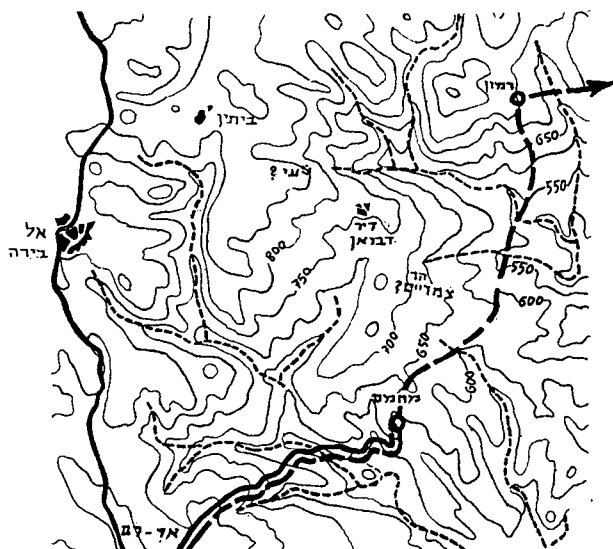
הצעות מצויות

צמריים נזכרת במקרא פעמיים — פעם כשם ישוב, ופעם כמרכיב

בשמו של „הר צמריים“. יש. פרט ב„אינציקלופדיה א-י“, אומר: „צמריים — עיר הנזכרת ברשימת ערי בנימין בין בית-הערבה שבערבות יריחו ובין בית-אל. הר צמריים, הנקרא בודאי ע"ש עיר זו, נמצא בהר אפרים (דה"ב י"ג, ד) וכנראה בגבול בנימין. יוצא מזה, שצמריים היתה במורד הדרום-מזרחי של הר אפרים. היא נזכרת בכתובת שישק בצורה צמרם. מצפון למכמש נמצא תל אצ-צוואן במורד ההר שבין מכמש ובין בית-אל"¹⁹.

בספר „א-י בתקופת המקרא“ נאמר:

„בצמריים, שיש לחפשה בסביבת רמאללה ואל-בירה בגבול יהודה (דה"ב י"ג, ד; יהו' י"ח, כב), פרץ שישק לממלכת ישראל לאורך המסילה הראשית בהר (השוה שופ' כ"א, יט)²⁰. ובמקום אחר נמנית צמריים בין ערי-בנימין הצפונית יחד עם בית-אל, גבע ועפרה (יהו' י"ח, כב-כד)²¹.

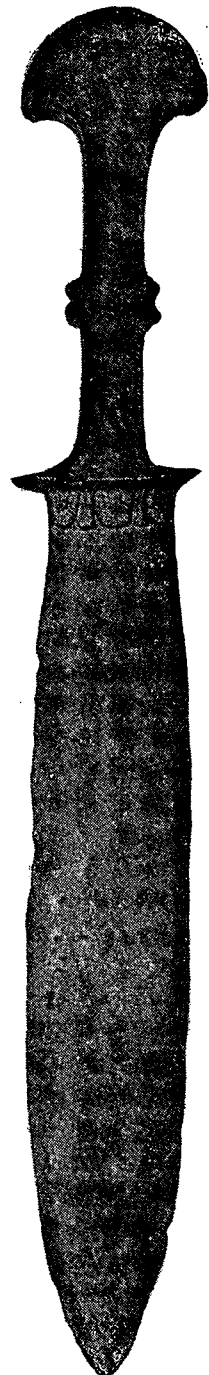
מפה 3: מקומה של צמריים

המיקום במפת-המסע של ב. מזר הוא, כאמור, בבחינת תיאור כללי של האזור — ואינו מתימר להיות הצעה למיקום מדויק.

נתיחה-והצעה (ראה מפה 3)

לפי סדר הרשימה של ערי בנימין (יהו' י"ח, כב) אפשר להסיק לכאורה, שצמריים העיר צריכה להימצא בין ערבות יריחו לבית-אל, כלומר ממזרח לבית-אל. וממה שאמרנו על מסע שישק עד כאן, משתמע חיוזק לגירסתו של יש. פרט. הר צמריים נזכר בתיאור מלחמת אביה וירבעם (דה"ב י"ג) שבמהלכה כבש אביה את הר בית-אל ואת עפרין (כנראה עפרה), לאחר שהתגבר על מארב ישראלי, בשטח ובנסיבות כשל מלחמת השבטים נגד בנימין באזור העי — בית-אל (שופ' כ').

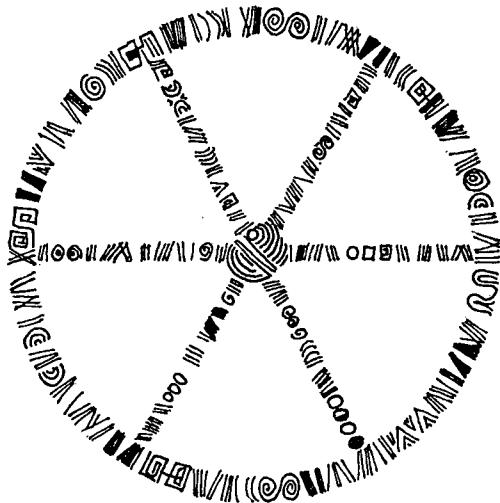
מכל האמור, נראה טעם להצביע על מיקום אפשרי של הר צמריים: הרכס כפול-הכיפות (אגב, תכונה זוגית נרמזת בניקוד המסורתי של שם ההר), המתרומם מצפון למכמש ומדרום לדיר-דבואן (הכיפה הדרומית מיד ממזרח לנ"ג 748, בנ"צ 17601442; הכיפה הצפונית כק"מ צפונה משם, בנ"צ

במת־ההר וה"מדרגה" בתקיפת אחרות

מסעי אשור ליהודה

לדעת, יש ליחס חשיבות רבה לתיאור שניתן בספר ישעיה פרק י' להתקדמות — הצפיה או הממשית — של צבא אשור בימי סנחריב. האופייני כאן הוא תיאור עלית האשורים לא בדרכי במת־ההר (ויש להזכיר את המעלות התלולים שבאזור לבונה־שילה שבציר זה), אלא בנתיב המקביל מזרחה לנתיב ה"במה", משם דרך־עפרה — ומשם דרומה, בדרך מכמש — הרמה (ישע' י', כח־לב).

במאה ה' שרים

ואף כאשר "נדלג" מתקופת המקרא לימינו, יהיה מהענין להצביע על כך שאזור ה"מדרגה" שימש אחד הנתיבים בזירת־התקדמות במערכות אלנבי בעקבות כיבוש ירושלים בחורף 1917—1918 ובחלק ממערכת ההבקעה ב־1918²⁵; וזאת על אף נחיתותו הקרקעית לעומת במת־ההר שממערב — נחיתות שהיתה אולי רבת־משמעות עוד יותר בעידן של הארטילריה, של תצפית במכשירים אופטיים, ושל שימוש נרחב במקלעים־בינוניים. ראינו שהמדיניות, האסטרטגיה והמהלכים האופרטיביים של מסע־שישק יש בהם ענין לגבי ההיסטוריה הצבאית של הארץ. ונראה שגם מי שיחלוק על פתרונות המוצעים כאן, בין בכללותם ובין בפרטיהם, עשוי למצוא כדברים לקחים בני־קיימא.

17611451). ההר מתנשא ממזרח לביתור שבין "במת־ההר" וה"מדרגה", ומדרונו הצפוני המתון פונה שלוחה עולה אל דיר־בואן וח' את־תל (שיש מזהים אותה עם העי). אם יימצא יסוד לזיהוי כזה, יהיה עלינו לבקש את צמריים בסביבת דיר־בואן וההר האמור.

יריחו וסביבתה בתקופת המסע

לתודות יריחו מאז הכיבוש

מדוע לא נזכרה יריחו ברשימת המסע, אם אמנם שישק עבר וחנה שם? ההסבר המוצע הוא שעיר־החומה עמדה עדיין בחורבנה מתקופת הכיבוש. נ. אביגד סבור, לפי הממצא הארכיאולוגי, שבסוף תקופת השופטים וראשית הממלכה היה הישוב מצומצם, וכי מאז ראשית הממלכה חלו בו, במאות ה'—ט' לפנה"ס, הרחבה וגידול²⁶. בתאורי תקופת השופטים ותקופת שאול ודוד אין שמה של יריחו נזכר — אף כי מתוארים אירועים באזור:

• אהוד בן גרא פועל נגד מלך מואב, לאחר שפלש ל"עיר־התמרים"; ונראית גירסתו של י. אהרני, לזהותה במקרה זה עם יריחו — ולא עם צוער שבדרום ים־המלח²⁷.
• שאול נסוג מפני הפלשתים מההר לאזור הגלגל (שמ"א י"ג).

• כאשר שב דוד ממחניים לאחר דיכוי מרד אבשלום, הוא עולה מהגלגל (שמ"ב י"ט, טו, מא). וכאן נשים אל לב, שבגלגל מתרחשת המריבה בין אנשי בנימין, בהנהגת שבע בן בכר, ובין אנשי יהודה (שם שם, מב־מד). מצטיירת כאן תמונה ברורה למדי — אנשי יהודה ירדו לקדם פניה־מלך ב"דרך הערבה" (מעלה־אדומים); ואנשי בנימין — מאזור מכמש.

נראה אפוא ששישק לא הוצרך לכבוש כאן עיר־חומה. העיר לא היתה בצורה באותה שעה, ויתכן שהאזור נמצא אז בשלטון ממלכת יהודה.

לעומת זאת, שפע המים והצמחיה עשויים היו להקל על עריכת חיל שישק לשלב הבא והקשה — מסע ההתקפה לעמק סוכות, המוקף מכשולי מים משלושת עבריו: הירדן ממערב והיבוק מדרום וממזרח.

• הובה נצימה היא לכותב להביע תודה לפרופ' ש. ייבין, ראש החוג לתולדות המזרח הקדום באוניברסיטת ת"א, על שטרף לעיין בכתב היד ולהעיר עליה, וכן למר י. אפעל, מרצה באוניברסיטת ת"א, על הדרכתו. עם זאת, נאמרים הדברים על דעת הכותב בלבד.

